

РАКИТНИЧКАТА ПРОВАЛА, 1902 ГОДИНА

Провалите во ТМОРО биле логична појава во процесот на нејзиното јакнење¹⁾ и разгранување.

И покрај тешките последици за револуционерното движење, провалите²⁾ придонесле за афирмација на борбата македонскиот народ сред светската јавност³⁾, како и за челичење на револуционерните маси. Конечно, тие регрутирале нови борци за организационите чети⁴⁾ и фрлале во илегалност свесни сили при што доаѓал до израз целосниот ангажман на грото нелегални — во револуционерното дело. Оттаму, во извесна смисла, резултира ширењето и зајакнувањето на организационите редови.

Меѓу позначајните провали во Организацијата во предилинденскиот период посебно место заема Ракитничката провала во 1902 година.

Сè уште биле свежи раните на Организацијата во соседното Прилепско предизвикани од т.н. Кадино-селска афера⁵⁾, кога слич-

¹⁾ Историја на македонскиот народ, ИНИ — Нип „Нова Македонија“, Скопје, 1969 год., т. II, 197.

²⁾ Најпознати провали во Организацијата во предилинденскиот период биле: — Виничката (1897 год.), Битолската (1900 г.) и Солунската (1901 год.). Секако, најтешки реперкусии за Организацијата оставила т.н. Солунска афера, 1901 година.

Потребно е да се истакне дека во тогашната терминологија провалите во Организацијата биле познати под името афера.

³⁾ Македонија и Одринско, Мемоарџ на Вжтрџшната организација, 1904, 49; Историја на македонскиот народ, т. II, 197; Национално-револуционерните борби на македонскиот народ (1876—1912 г.), Наша книга, Скопје, 1968, 47.

„Аферите ја побудиле европската дипломатија посериозно да се занима со македонското ослободително движење“ — истакнува Х. Андонов-Полјански. (Х. Андонов-Полјански, Некои подробности околу „Новоселската афера“ и Скопскиот процес од 1901 г., сп. Историја, V/1, Скопје, 1969, 79.)

Според Матова „и аферите треба да се сметаат еден род борба и дека сигурно придонесуваат нешто на каузата од гледиште на надворешниот свет, — тие сведочат за потајниот оган“. (Хр. Матовџ, Основи на Вжтрџшната револуционерна организација — съ приложение *џо бџхме — џо сме?*, III задгранично издание, 1925, 74.)

⁴⁾ Н. Томалевски, Ракитничката афера (Материјали за историјата на македонската ослободителна борба), Сборникџ Илинденџ, Софија, 1926, 33.

⁵⁾ Кадино-селската провала од април 1902 год. го засеѓнала гр. Прилеп, 18

на провала во с. Ракитница, Демирхисарско, ѝ нанесла сериозен удар на крушевската организациона мрежа.

Конците што довеле до Ракитничката провала водат потекло од еден настан, којшто прилично го потресол Крушево. Станува збор за акцијата на турската власт преку новоформираната Анкетна комисија да направи обид за провала во крушевската организациона мрежа. Повод за формирањето на турската анкетна комисија пружила колективната жалба — *арзовал* (*arzuhal*, арап. молба, м.б.) на граѓаните од „Јени клисе маало“⁶⁾ (улица, квартал — „Нова црква“, м.б.) во Крушево поднесена до битолскиот валија поради посегнувањето врз невиноста на 14 годишната З. Илкова од страна на крушевскиот полициски началник Али-ефенди⁷⁾. Веројатно слична жалба била поднесена и до странските конзули во Битола. Но, за тоа, не располагаме со податоци.

Меѓутоа, ни Али-ефенди не седел со скрстени раце. Штом дознал за жалбата, во април 1902 година ја уапсил жената на Таки Лапу — Фанија⁸⁾. Веднаш потоа, заедно со своите агенти Тега Бораку и Ванчу Жогу, направил список на сомнителни лица коишто ги обвинил за учество во „комитетските“ (организациони, м.б.) работи.⁹⁾

Под изговор дека е потребно да се испита вистинитоста на аргументите во жалбата, турскиот валија формирал Анкетна комисија, чија цел ја обелоданиле идните денови.

Со тоа валијата очекувал да постигне троен ефект: — прво, залажување на странските дипломати во Битола и подигање во нивните очи угледот на турската власт — како единствен заштитник на законитоста и правата на граѓаните; второ, нанесување смртен удар на Организацијата во Крушевско, па и пошироко; и трето, оправдување на злоделата на турската полиција — со тоа што сета кривица би се префрлила врз грбот на Организацијата.

села во Прилепско, како и 6 села во Мариово. Биле затворени 92 организациони работници, од кои 16 биле осудени.

Сп. Македонија и Одринско, Мемоарь... , 63—64.

⁶⁾ Ѓърстенички, Арести въ Крушево, (Крушево, 10. VI. 902 г.), — в. Дѣло, бранител на Македоно-одринскиѣ революционни интереси, Гл. редакторъ П. К. Яворовъ, г. I/24, София, 25 юний (ст. ст.) 1902 г., 4.

⁷⁾ Ѓърстенички, *Idem*, 4; Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зб., 35; Никола Кировъ Майски, Крушово и борбитъ му за свобода, София, 1935, 21; Христо Силянковъ, Освободителниѣ борби на Македонија, София, 1933, т. I, стр. 142.

⁸⁾ Ѓърстенички, *Idem*, 4.

Кај Мајски е позната под презимето Љапова. В. Н. К. Майски, *op. cit.*, стр. 25;

⁹⁾ Ѓърстенички, *Idem*, 4. Според написот во в. Право, некој крушевски граѓанин, по потекло Влаз, којшто скоро половина година се наоѓал во битолскиот затвор откако бил подложен на пеколно мачење, посочил неколку Крушевчани како комитетски луѓе.

Види: Афера въ Крушово, — в. Право, органъ на македоно-одринските интереси, Редактори Н. Наумовъ и Т. Карайововъ, г. II/бр. 18 (26), София, 21 юний (4. VI н. ст.), 1902 г., 4.

За каква лакрдија станувало збор најдобро се гледа од фактот што кон комисијата, составена од битолските полицајци Саит-ефенди и Мурат-ефенди, како и озлогласениот Ариф, — се приклучил и обвинетиот крушевски насилник Али-ефенди.¹⁰⁾

Почетокот на работата на Анкетната комисија, којшто го означил смерот на истрагата, не ветувал ништо добро.

Најпрво, комисијата, поткрепена од полиција и аскер, ја опколила куќата на Томе Никлев. Резултатот на нејзината „анкета“ бил стравотен. Томе Никлев бил претепан, а неговата куќа разрушена. Меѓутоа, комисијата не успеала да најде докази за неговата револуционерна активност.¹¹⁾ Сепак, тоа не ја спречило да ја продолжи својата истрага во Крушево. Притоа, таа се послужила со испробаните методи на турската полиција: закани, претреси, тортури и апсења.¹²⁾ Така, покрај Томе Никлев¹³⁾, биле претепани: 80 годишниот слеп старец Крсте, татко на избеганиот Томо Кр. Дојчинов, бремената жена на Т. Карев — Заха Јанакиева¹⁴⁾, како и таткото на учителот М. Стојчев. Покрај тоа, комисијата во потрага за Методија Стојчев, ги претресла и разрушила домовите на неговите роднини. Поради ужасната тортура неговиот 65 годишен татко наскоро полудел.¹⁵⁾

Освен тоа, затворени и мачени биле: Х. П. Трајчев, Глигор Божинов, Питу Ѓондов, Ѓорче Тренков, трите браќа — Мито, Коле и Алексо¹⁶⁾ Иванови, П. Качојан и учителот Константин Белчев.¹⁷⁾ Наскоро потоа уапсените биле спроведени во битолскиот затвор.¹⁸⁾

¹⁰⁾ Ѓърстенички, Арести во Крушево... 4; Н. К. Майски, *op. cit.*, 21; Н. Томалески, Ракитнишката афера... 35; Сиљанов, *op. cit.*, 142.

¹¹⁾ Според Ѓърстенички, комисијата ја започнала „анкетата“, обрнувајќи се кон Т. Никлев со следниве зборови: „Кажи бре керата, каде се пушките и комитите што сте ѝ ранеле“. (Ѓърстенички, Арести во Крушево... 4).

¹²⁾ Н. К. Маиски, *op. cit.*, 21.

¹³⁾ Во написот објавен во в. Право погрешно е дадено името на Тома Николов. Сп. Афера во Крушево, — в. Право, II/18 (26), Софија, 21. VI. 1902, 4.

По тоа се повел и Н. Томалевски. В. Н. Томалевски, Ракитнишката афера, цит. зб., 36.

¹⁴⁾ Н. К. Маиски, *op. cit.*, 21; Ѓърстенички, Арести во Крушево... 4.

Според Н. Томалевски жестоко бил мачен и Стојче Станковски. Сп. Н. Томалевски, Ракитнишката афера... 36.

¹⁵⁾ Ѓърстенички, Арести во Крушево... 4.

¹⁶⁾ Според Ѓърстенички, Алексо Иванов имал само 12 години. Сп. Ѓърстенички, Арести во Крушево... 4;

Меѓутоа, според Н. Томалевски, Алекса бил 14-то годишен. В. Н. Томалевски Ракитнишката афера, цит. зб., 36.

¹⁷⁾ Ѓърстенички, Арести во Крушево... 4.

Според в. Право — затворен бил и Вељо Селчанец. Сп. Афера во Крушево, в. Право, II/18 (26), Софија, 21. VI. 1902, 4. Овде не знаеме на кого се мисли. Во никој случај не може да стане збор за Веле Марков.

Според Н. Томалевски, бил затворен и Кола Бојаци. В. Н. Томалевски, Ракитнишката афера, цит. зб., 36.

Според Н. Киров Мајски, меѓу затворените се наоѓале: Стојче Станковски, Хр. П. Курчиев и многу други. Сп. Н. К. Майски, *op. cit.*, 21—22.

¹⁸⁾ Ѓърстенички, Арести во Крушево... 4; Н. Томалевски, *idem*, 36; Мајски *op. cit.* твр 22.

Заплашени од турска тортура, многумина граѓани избегале в планина¹⁹⁾. Меѓу нив биле и учителите Методија Стојчев, Петко Иванов и Даме Новев, како и граѓаните Томо Крстев Дојчинов²⁰⁾, Тирчо Карев и Павле Костов, коишто, соочени со алтернативата да бидат затворени и мачени, — решиле да се приклучат кон крушевската организациона чета раководена од Веле Марков.²¹⁾

Меѓутоа, нивното отсуство скапо го платиле нивните родители и роднини, коишто многу добро го искусиле гневот на турската анкетна комисија.²²⁾

Акциониот радиус на Анкетната комисија не бил ограничен само на гр. Крушево. Наскоро, нејзината истрага се проширила на околните села: Горно Дивјаци, Долно Дивјаци, Пуста Река, Арилево, Сланско, Зашле, Ракитница, Растојца, Острилци и др.²³⁾

Мачењата и затворањата на селаните станале секојдневна појава. Меѓутоа, не се останало само на тоа. Дејноста на Анкетната комисија им отворила пат на кичевските, прибилските и крушевските потери да ги пљачкаат и малтретираат селаните.²⁴⁾ Од друга страна, оживеала активноста на познатиот разбојник Ислам Чауш, кој почнал да им наложува данок на селаните.²⁵⁾ Положбата на христијанското население во Крушевско и Демирхисарско толку многу се влошила што населението било доведено до работ на очајот. Сè повеќе се ширела максимата: „Не се трпи повеќе, се преполни чашата!“²⁶⁾

Мошне тешката положба на населението уште повеќе се усложнила со појавата на предавствата. Еден таков предавник бил идентификуван²⁷⁾ и осуден на смрт од страна на Месниот крушев-

¹⁹⁾ Според Трстенички, меѓу избеганите се наоѓал и четвртиот брат на семејството Иванови — Г. Иванов, како и Н. Топузов. Сп. Търстенички, Арести въ Крушово. . . , 4.

²⁰⁾ Според весникот Право, Томо Крстев Дојчинов бил учител. В. Афера в Крушово, — в. Право, II/18 (26), София, 21. VI, 1902, 4; Меѓутоа, според Н. Томалевски, Т. Крстев Дојчинов бил трговец. Сп. Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зб., 36.

²¹⁾ Н. Кировъ Майски, *op. cit.*, 22.

²²⁾ Търстенички, Арести въ Крушово. . . , 4.

²³⁾ Търстенички, Арести въ Крушово. . . , 4; Н. Томалевски, *Idem*, 36; Н. Кировъ Майски, *op. cit.*, 22.

²⁴⁾ Търстенички, Арести въ Крушово. . . , 4.

²⁵⁾ Търстенички, Арести въ Крушово. . . , 4.

²⁶⁾ Търстенички, Арести въ Крушово. . . , 4.

²⁷⁾ Според Миле Бочвар, тоа бил раkitничанецот Стојан Талев.

Види: Миле Бочвар, Животот и работата на Вељо Марков, ракопис, Архив на ИНИ, сл. IV. 141/a, 17;

ски револуционерен комитет.²⁸⁾ За егзекутор била одредена реонската чета предводена од Веле Марков.²⁹⁾ Во тоа време четата се наоѓала во с. Радово.³⁰⁾ Во ова село биле повикани селани од с. Ракитница за да дадат податоци за нивниот соселанец-предавник.³¹⁾ Меѓутоа, тие не дошле. Во меѓувреме, В. Марков дознал дека во шумовитите места се криела турска потера.³²⁾ Сепак тоа не го спречило да замине со својата чета за Ракитница поради примерно казнување на предавникот.

На 22 јуни 1902 година³³⁾ четата на В. Марков се упатила во с. Ракитница. На патот за Ракитница, четата била забележана и предадена³⁴⁾ на турските потери стационирани во близина.

Двете турски потери, Крушевската и Прибилската, потпомогнати од башибозук — од блиските муслимански села, успеале да ја опколат четата во близината на Ракитница. Меѓутоа, четата зазела мошне добра позиција, така што потерите не се решавале да ја нападнат. Дури вечерта, кога пристигнал битолски бинбаша со 150 души аскер и жандармерија³⁵⁾, четата била нападната. Користејќи го мракот, четата успешно се провлекла низ обрачот³⁶⁾ без

Кај Н. К. Мајски се споменува под името Стојан Толев; в. Н. Киров Маиски, *op. cit.*, 24;

Н. Томалевски смета дека предавникот бил Стојан Тодев. Сп. Н. Томалевски, *Ракитничката афера*, *цит. зб.*, 40.

²⁸⁾ М. Бочвар, *Животот и работата на Вељо Марков*, Архив на ИНИ, сл. IV. 141/а, 17.

²⁹⁾ М. Бочвар, *Животот и работата на Вељо Марков* . . . , 17.

³⁰⁾ Според Наум Томалевски, четата на В. Марков била во с. Радово три дена пред нејзиното откривање. Н. Томалевски, *Ракитничката афера*, *цит. зб.*, 37.

³¹⁾ Н. Томалевски, *Idem.* 37. Според Томалевски се работи за предавници.

³²⁾ Н. Томалевски, *Idem.* 37.

³³⁾ 9 јуни ст. ст. 1902 г. (недела), Петрови поклади.

Види: А. Н., *Единъ герой*, в. *Право*, органъ на македоно-одринскиѣ интереси, Редактори: Наумовъ и Карайововъ, г. II, бр. 23 (31), София, 19 јули (1. VIII. н. ст.), 1902, 4.

³⁴⁾ По сблискванието въ с. Ракитница, в. *Право*, г. II/19 (27), София, 28 јуни (11. VII. н. ст.), 1902, 3; *Македония и Одринско*, Мемоаръ. . . , 64.

Според друг напис во в. *Право*, четата била забележана од Черкезите на Ново Село, коишто веднаш ги известиле потерите. Види: *Кърваво сблисквание въ Крушовско*, в. *Право*, II/18 (26), София, 21 јуни (4. VII. н. ст.) 1902 г., 4.

³⁵⁾ *Кърваво сблисквание въ Крушовско* . . . , 4.

Според другиот напис во в. *Право*, битолскиот бинбаша бил придружен од двајца лекари. Покрај тоа носел три товари муниција. Види: По сблискванието въ с. Ракитница, в. *Право*, г. II/19 (27) . . . , 3.

³⁶⁾ По сблискванието в с. Ракитница, в. *Право*, II/19 (27), . . . , 3.

Меѓутоа, според првиот напис во в. *Право*, бинбашата кога увидел дека ќе претрпи големи загуби — наредил да се отстапи. В. *Кърваво сблисквание въ Крушовско*, в. *Право*, II/18 (26). . . , 4. Оваа констатација во написот е под знак на прашање.

загуби³⁷⁾, и со вешта маневра³⁸⁾, под закрила на темнината, ноќта на 22 јуни 1902 год. влегла во с. Ракитница.

Четата била распоредена во две соседни куќи.³⁹⁾ Во првата куќа, сопственост на Никола Миленков, се сместиле четниците: Марко Христов, Тирчо Карев, Христо Тасев, Ѓорѓи Христов, Ѓорѓи Кошинчето, Павле Костов и Даме Новев⁴⁰⁾, додека во втората куќа се настанил војводата со останатите четници.⁴¹⁾ Веднаш потоа, војводата Веле Марков го повикал Гроздана Георгиевски, раководител на месната Организација, — и му наредил да ги собере селаните. Целта на В. Марков му била: лесно да дојде до предавникот и по демократски пат да го ликвидира.⁴²⁾ Меѓутоа, Гроздан Георгиевски откажал содејство под изговор дека е ангажиран од турската анкетна комисија.⁴³⁾ Револтиран од одбојниот став на раководителот на тукашната Организација, Веле Марков одбил да вечера.⁴⁴⁾

Преостанатиот дел од ноќта поминал сосем мирно. Стражарите не забележале никакво сомнително движење. Меѓутоа, баш

³⁷⁾ Според првиот напис во в. Право (Кърваво сблъсквание...), Турците во овој прелудиј на главната борба кај Ракитница имале 60 мртви и ранети, додека, според вториот напис (По сблъскванието въ с. Ракитница...), Турците имале 30 мртви и ранети. И во двата написа се спомнува дека четата имала само двајца ранети. За овие податоци изразуваме резерва.

Јасно е дека бројката од 60, односно 30 души мртви и ранети е хиперболизирана. Сметаме дека воопшто не може да се мисли за голема борба. Судејќи по фактот што тогашниот турски аскер не бил симпатизер на ноќни судири, тоа била само ретка престрелка.

Навистина, во Мемоарот на Внатрешната организација се говори за неколкучасовна борба, меѓутоа, таа борба, во никој случај, не можела да биде ефективна. Сп. Македонија и Одринско, Мемоарь... , 64.

³⁸⁾ Македонија и Одринско, Мемоарь... , 64.

Според в. Право, четата тргнала во спротивен правец од Ракитница за да ја заметне трагата. В. По сблъскванието въ с. Ракитница, в. Право, II/19 (27), Софија, 28. VI. 1902, 3.

³⁹⁾ Н. К. Майски, *op. cit.*, 22; Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зб., 37; М. Бочвар, Животот и делото на В. Марков, Архив на ИНИ, Скопје, сл. IV. 141/а, 17.

⁴⁰⁾ Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зб., 37.

⁴¹⁾ Според Н. Томалевски, во втората куќа живеел Христо. Меѓутоа, од тоа не може да се разбере дали тој и припаѓал на фамилијата Миленкови.

Види: Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зб., 37.

⁴²⁾ М. Бочвар, Животот и делото на В. Марков... , 17; Н. К. Майски, *op. cit.*, 22.

⁴³⁾ М. Бочвар, Животот и делото на В. Марков... , 17; Н. К. Майски, *op. cit.*, 22.

Гроздан Георгиевски секако имал своја калкулација. Нему му било мошне јасно дека евентуалната ликвидација на предавникот Стојан (сп. фусн. 27) нема да остане непозната за турската анкетна комисија, којашто, претпоставуваме, врз основа на предавството, — имала мошне добри индиции за активноста на Гроздана. Во тој случај, главниот терет за убиството би паднал врз грбот на Гроздана Георгиевски.

Меѓутоа, со ова, ние не сакаме да го правдаме. Затоа ја изнесуваме и втората претпоставка, којашто е помалку веројатна. Според неа, Гроздан бил веќе таен дошник на турската анкетна комисија, но неговото предавство дотогаш не било видливо.

⁴⁴⁾ Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зборн., 37.

Според М. Бочвар, В. Марков, разнервиран, долго време не можел да заспие. Сп. М. Бочвар, Животот и делото на В. Марков, Архив на ИНИ... , 17.

тогаш била одлучена судбината на четата. Во прашање било подло предавство.⁴⁵⁾

Зората најавила драматичен ден.⁴⁶⁾ Селото Ракитница осамнало опколено од турски аскер, полиција и башибозук.⁴⁷⁾

Постојат неколку гледишта за датирањето на борбата кај с. Ракитница. Така, според Н. Киров Мајски, борбата се одиграла на 12 мај ст. ст. (25. V. н. ст.) 1902 год.⁴⁸⁾ Две години подоцна, Н. Киров Мајски го коригира своето гледиште датирајќи ја борбата меџ денa подоцна (12/25 јуни 1902 г.).⁴⁹⁾

Според Христо Силјанов, борбата се одиграла на 26 мај/8 јуни 1902 г.⁵⁰⁾ Н. Томалевски смета дека борбата се случила на Петрови поклади (22 јуни 1902 г.)⁵¹⁾

⁴⁵⁾ Според веќе спомнатите написи во в. Право, турската патрола фатила некое овчарче близу до Ракитница коешто го подложила на мачење. Овчарчето, не можејќи да ја издржи тортурата, открило дека четата се сместила во с. Ракитница. Тогаш, Турците фатиле уште некои раkitничани, коишто одлучно го негирале горниот исказ. Сп. Кърваво сблъскание въ Крушовско, в. Право, II бр. 18 (26). . . , 4; По сблъсканието во с. Ракитница, в. Право, II/19 (27). . . , 3.

Според Н. Томалевски, предавници на четата биле Гроздан Георгиевски и Стојан Тодев; в. Н. Томалевски, Ракитничката афера. . . , 40. Неговото гледиште го дели и Н. Киров Мајски. Сп. Н. К. Майски, op. cit., 24. Покасно Организацијата посочените предавници, поради тој факт, ги езекутирала.

Второво становиште потполно го прифаќаме. Надоврзувајќи се на првата претпоставка (сп. фусн. 43), сметаме дека Г. Георгиевски, по разделбата со В. Марков, наоѓајќи се меѓу два огна, решил, во моментот на изразита психичка напнатост, да ја предаде четата. Не е исклучена можноста предавството да го извршил со содејство на Стојана.

⁴⁶⁾ Според Н. Томалевски, Гроздан Георгиевски во зорите се втурнал во првата куќа запоседната од четата и му рекол на Марко Христов дека кон селото се движел малку аскер од кон месноста „Суво грло“! „Подоцна се востановило дека Гроздан Георгиевски смислено ја скрил бројноста на аскерот“ — истакнува Н. Томалевски. (Н. Томалевски, Ракитничката афера . . . , 37—38).

Од друга страна, Гроздан Георгиевски целел да си обезбеди алиби пред Организацијата.

⁴⁷⁾ Н. К. Майски, op. cit., 22; М. Бочвар. Животот и делото на В. Марков. . . , 17.

⁴⁸⁾ Н. Кировъ Майски, Войвода Велко Марковъ, Илустрация Илинденъ, г. 5/6 (46), София, мај 1933, 1—3.

⁴⁹⁾ Н. Кировъ Майски, Крушово и борбитѣ му за свобода, София, 1935, 23.

По него се повел и М. Бочвар. Сп. М. Бочвар, Животот и делото на В. Марков, Архив на ИНИ, Скопје, сл. IV, 141/а, 17.

⁵⁰⁾ Фралантно е ова датирање на Силјанова кога се знае дека ги користел податоците на Н. Томалевски; сп. Хр. Сиљановъ, op. cit., 142.

⁵¹⁾ Н. Томалевски; Ракитничката афера, цит. зб., 37.

Оваа негова констатација е неприфатлива. За тоа најдобро сведочи извештајот на Трстенички, адресиран во Крушево еден ден покасно, т. е. на 10/23 јуни 1902 г., каде воопшто не се спомнува за раkitничкиот судир. Доколку настанот би бил на 22 јуни, не е можно Трстенички да би го изоставил во извештајот, со оглед на фактот што и самите Крушевчани отишле на помош на опсадениите.

Сп. Търстенички, Арести въ Крушово, (Крушово, 10. VI. 902), в. Дѣло, г. I/24-София, 25 юний (ст. ст.) 1902, 4.

Според Мемоарот на Внатрешната организација, борбата станала на 10/23 јули 1902 г.⁵²⁾ Ова гледиште го прифатил и Ангел Динев.⁵³⁾

Борбата кај с. Ракитница се одиграла на 23 јуни 1902 година.⁵⁴⁾ Диспропорцијата на силите била очигледна. Во борбата учествувале над 500 турски војници, полиција и башибозук⁵⁵⁾ наспроти 15 четници.⁵⁶⁾

Крушевската организациона чета ја сочинувале: војводата Веле Марков, Мирче Котев⁵⁷⁾, Марко Христов од с. Сопотница, Стојан Иванов од с. Жван, Ѓорѓи Христов⁵⁸⁾ од с. Света, Ѓурчин Наумов од Сланско, Христо Тасев —Црниот од с. Воѓани, Иван Стојков од с. Журче, Ѓорѓи Кошинчето, како и новодојдените⁵⁹⁾ — Ме-

⁵²⁾ Интересно е да се спомне дека во табелата на Мемоарот фигурира датумот 10. VI. ст.ст. 1902 г., којшто одговара на вистината.

Сп. Македонија и Одринско, Мемоар на Вжтрџната организација. . . , 64—65.

⁵³⁾ Веле Марков, сп. Македонски вести, Редакторь А. Диневъ, г. I/19. VI. 1935, стр. 1—3;

Ангел Динев, Илинденска епопея, т. I, София, 1946, 199.

⁵⁴⁾ 10 јуни ст. ст. 1902 г., понеделник.

А. Н. Единъ герой, в. Право, г. II/бр. 23 (31), София, 19 јулий 1902, 4. Навистина во двата претходни написа во в. Право се споменува 10 јуни ст. ст. како ден на судирот близу до Ракитница. Со други зборови речено, главната борба е датирана на 11 јуни ст. ст. 1902 г. Сп. Кърваво сбљсквание въ Крушовско, в. Право, г. II/18 (26). . . , 4; По сбљскванието въ с. Ракитница, г. II/19 (27). . . , 3—4.

Меѓутоа, податокот на А. Н. е поверодостоен. Всушност тој се базира на еден претходен напис публикуван во в. Право непосредно по првите недоволно прецизни извештаи. Сп. Паќь по сбљскванието въ с. Ракитница, в. Право, г. II/бр. 20 и 21 (28—29), София, 7 јулий 1902, 3.

⁵⁵⁾ Според Мемоарот, турската потеря броела 500—600 души. Сп. Македонија и Одринско, Мемоар на Вжтрџната организација, 1904, 64.

Според споменатиот напис во в. Право, станувало збор за повеќе од 600 души. Сп. По сбљскванието въ с. Ракитница, в. Право, г. II/19 (27), София, 28 јуни 1902, 3.

⁵⁶⁾ Паќь по сбљскванието въ с. Ракитница, в. Право, г. II/20—21. . . , 3; А. Н., Единъ герой, в. Право, г. II/23 (31), София, 19 јулий 1902, 4; Македонија и Одринско, Мемоаръ . . . , 64.

Според в. Реформи, четата броела 10 души. В. Демир-Хисарско (Ракитница), в. Реформи, орган на Върховния Македоно-одрински комитетъ, г. IV/бр. 22, София, 22 јуни 1902, 2.

Според написот Кърваво сбљсквание въ Крушовско, в. Право, II/18 (26) — четата била составена од 12 четници. Ова становиште го прифатил А. Динев. Сп. А. Динев, ор. cit., 199.

Според написот По сбљскванието въ с. Ракитница, в. Право, II/19 (27) — четата броела 13 души. Меѓутоа, веќе во идниот напис публикуван во следниот број на в. Право, споменат погоре, (Паќь по сбљскванието въ с. Ракитница), — е извршена нова, дефинитивна корекција.

Според Н. Томалевски, четата броела 14 души. Н. Томалевски, Ракитнишката афера, цит. зб. 36. Ова негово гледиште го прифатил Н. К. Мајски. (Н. К. Майски, ор. cit., 22.

⁵⁷⁾ Паќь по сбљскванието въ с. Ракитница, в. Право, г. II/20—21 (28—29), София, 7 јулий 1902, 3.

⁵⁸⁾ Н. Киров Мајски го споменува под името Ѓорѓи Ралев — Скршениот. Види: Н. К. Майски, ор. cit., 22.

⁵⁹⁾ Сп. фусн. 21.

тодија Стојчев, Петко Иванов, Даме Новев, Томо Крстев Дојчинов, Тирчо Карев и Павле Костов.⁶⁰⁾

Реконструкцијата на настанот претставува мошне сложен проблем.

По првата алармантна вест на Гроздан Георгиевски⁶¹⁾, жената на Н. Миленков сигнализирала за навлегувањето на турски трупи и башибозук во селото.⁶²⁾

Во првите турски борбени редови се наоѓал познатиот злосторник, Черкезот Јунус од Ново Село.⁶³⁾ Жените, вчудовидени, почнале да си ги кубат косите.⁶⁴⁾

Не гледајќи друг излез освен борба, војводата Веле Марков издал наредба⁶⁵⁾ четниците да се распоредат и забарикадираат во четирите куќи⁶⁶⁾ како би можеле што поефикасно да се спротивстават на бројно посилен непријател. Намерата му била да ги издржат непријателските напади до вечерта.⁶⁷⁾

Во борбата што се разгорела, четниците огорчено се бореле и не дозволувале непријателот да им се доближи. Наидувајќи на жесток отпор, Турците се обиделе преку емисари да изнудат предавање на опсадените. Меѓутоа, В. Марков гордо го отфрлил предложеното решение.⁶⁸⁾

Борбата продолжила. Турските напади се ределе еден по друг. Пеколното темпо на борбата условило драстично смалување на четничките резерви на муницијата. Воведената рестрикција на трошењето на муницијата го ослабела четничкиот отпор. Сè поретките четнички истрели им овозможиле на напаѓачите побезболно да се приближат до бранетите пунктови.

Меѓу првите била потпалена куќата во којашто се наоѓал војводата со неколку негови другари. Соочени со можноста живи да изгорат, војводата и неколкуте негови соборци ја напуштиле куќата

⁶⁰⁾ Н. Томалевски, Ракитнишката афера, цит. зборн., 36—37; Н. Кировъ Майски, *op. cit.*, 22.

⁶¹⁾ Сп. фусн. 46.

⁶²⁾ Н. Томалевски, Ракитнишката афера, цит. зборн., 38;

⁶³⁾ Н. Томалевски, Ракитнишката афера, цит. зборн., 38; М. Бочвар, Животот и делото на В. Марков, Архив на ИНИ . . . , 17.

⁶⁴⁾ Н. Томалевски, Ракитнишката афера, цит. зборн., 38.

⁶⁵⁾ А. Динев, *op. cit.*, 199.

⁶⁶⁾ По сбљскванието во Ракитница, в. Право, II/19 (27). . . 3; Пакъ по сбљскванието во Ракитница, в. Право, II/20—21 (28—29). . . 3; Македонија и Одринско, Мемоаръ. . . , 64.

Според М. Бочвар, Н. Томалевски и Мајски, четата била распределена во две куќи. Ова нивно гледиште само делумно го прифаќаме (сп. фусн. 39).

Во написот Крваво сбљсквање во Крушовско, в. Право, II/18 (26), 4 — се говори за три куќи. Ова гледиште го дели и А. Динев. (А. Динев, *op. cit.*, 199).

Според А. Н., четата била распоредена во 2—3 куќи. Види: А. Н., Единъ герой, в. Право, II/23 (31). . . , 4.

⁶⁷⁾ А. Динев, *op. cit.*, 199.

⁶⁸⁾ М. Бочвар, Животот и делото на В. Марков, Архив на ИНИ, Скопје, сл. IV. 141, стр. 17.

и продолжиле да се борат на улица.⁶⁹⁾ Меѓутоа, не за долго. Смртоносниот куршум што го соборил војводата Веле Марков и неговиот другар Стојан Иванов⁷⁰⁾ ги натерал останатите да се повлечат.

Во борбата кај Ракитница ретко виден хероизам покажал идејниот сомисленик на В. Марков — Тирчо Карев⁷¹⁾, којшто, сред море непријателски куршуми, успешно се пробил до една блиска плевна во која имало сокриено муниција.⁷²⁾ Турците се обиделе да го фатат. Плашејќи се да не падне жив во рацете на непријателот, Тирчо Карев, при обидот за самоубиство, тешко се повредил во грлото.⁷³⁾ И покрај тоа, успеал да се врати кај своите другари, коишто, со мимика, ги замолил да го убијат. По извесно време молбата му била исполнета⁷⁴⁾.

Во првите вечерни часови мала група четници, предводена од Ѓурчин Наумов⁷⁵⁾, успеала да го пробие турскиот кордон. Притоа

⁶⁹⁾ М. Бочвар, Животот и делото на В. Марков. . . , 18; Н. К. Майски, *op. cit.*, 23.

Ова гледиште индиректно е потврдено во Македонија и Одринско, Мемоаръ на Вжтръшната организација, 1904, 64, — како и во написот По сбљскванието въ с. Ракитница, в. Право, II/19 (27), 3.

Меѓутоа, според Н. Томалевски, војводата В. Марков зазел позиција на улица многу порано пред потпалувањето на куќата. Види: Н. Томалевски, Ракитничката афера, *цит. зборн.*, 38.

⁷⁰⁾ Н. Томалевски, Ракитничката афера, *цит. зборн.*, 38.

Загинувањето на В. Марков е опишано и од Н. К. Мајски и М. Бочвар. (Н. К. Мајски, *op. cit.*, 23; М. Бочвар, Животот. . . , 18).

Според спомнатиот напис во в. Право (По сбљскванието въ Ракитница. . . 3) војводата со уште еден четник, иако ранети, успеале да се пробијат до планината, каде што се самоубиле.

Меѓутоа, според написот Кърваво сбљсквание, в. Право, II/18 (26), . . . 4, војводата со уште еден четник изгорел во пламнатата зграда. Овој податок не одговара на вистината.

⁷¹⁾ Н. Кировъ Майски, Войвода Велко Марковъ, Ил. Йлинденъ. . . , 2.

⁷²⁾ По сбљскванието въ Ракитница, в. Право, II/19 (27), София, 1902, 3.

Според Н. Томалевски, се работело за две пушки. Н. Томалевски, *Idem*, 38.

⁷³⁾ Мошне сликовит опис на тешката рана на Т. Карев дава Н. Томалевски. Види: Н. Томалевски, Ракитничката афера, *цит. зборн.*, 39.

Според А. Динев, Т. Карев се обидел да се самоубие со нож. Сп. А. Динев, *op. cit.*, 199.

Според спомнатиот напис во в. Право (По сбљскванието въ Ракитница, 3), Т. Карев при враќањето од плевната бил тешко ранет.

⁷⁴⁾ Н. Томалевски, *Idem*, 39; А. Динев, *op. cit.*, 199.

Според М. Бочвар (Животот и делото. . . , 19), Т. Карев сам се убил со револвер; Според А. Н. (Единъ герой, в. Право, II/23 (31), 4), Карев загинал во борбата со Турците. Последниот податок е далеку од вистината.

⁷⁵⁾ Покрај Ѓ. Наумов се спасиле уште четворица четници (М. Бочвар, Животот делото на В. Марков. . . , 18—19) меѓу кои биле Марко Христов, Христо Тасев, и Ѓорѓи Христов (Рале). Сп. Н. К. Майски, *op. cit.*, 23; Н. Томалевски, *Idem*, 36.

Постои мислење дека спасувањето на Ѓурчина и неговите другари се должело на вештиот трик на Ѓурчина, кој го искористил своето познавање на албанскиот јазик при извлекувањето од обрачот. Меѓутоа, за ова не располагаме со поконкретни податоци.

загинал Ѓорѓи Кошинчето.⁷⁶⁾ Нивниот пробив го означил крајот на борбата во Ракитница.⁷⁷⁾

Вестта за борбата во Ракитница мошне бргу се пренесла во Крушево и околните места.

Раководителот на Крушевскиот револуционерен комитет, тешко болниот ѓакон Јосиф⁷⁸⁾ испратил на помош на опсадените — група вооружени крушевски младинци предводени од Коле Шапрдан.⁷⁹⁾ Оваа група ја сочинувале: Ванѓу Белич, Мирче Ив. Бојчинов, Миха Алексов, Васо Томов Клисар, Ташку Кукев, Јане Павлев Стомнарко и Ванчу Котев Белувчето.⁸⁰⁾

Речиси истовремено на помош пристигнал и војводата Ордан Пиперката со 80 души четници и милиција⁸¹⁾ од селата Горно и Долно Дивјаци, Пуста Река и Зашле.⁸²⁾ Меѓутоа, веќе било доцна. Пламените јазници што ја парале темнината им ја наметнале мислата дека секаква интервенција во тој момент би била излишна и самоубиствена. Поради тоа, тие набргу ги напуштиле своите позиции покрај селото Ракитница и се повлекле.⁸³⁾

Епилогот на борбата во Ракитница бил мошне крвав. Турците имале 25 мртви, меѓу кои и Черкезот Јунус.⁸⁴⁾ Не помали

⁷⁶⁾ Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зб., 39.

⁷⁷⁾ Според А. Диев, борбата траела од 6 ч. изутрина до 7 ч. вечера. В. А. Диев, *op. cit.*, 200.

Според Н. Томалевски, борбата се одвивала до доцна во ноќта. Сп. Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зборн., 39; Ова гледиште го дели и М. Бочвар. (М. Бочвар, *Животот* . . . , 19).

Според Н. К. Мајски, Турчин Наумов со неговата група успеал да го пробие турскиот обрач дури во зорите идниот ден. Сп. Н. К. Мајски, *op. cit.*, 23.

⁷⁸⁾ Н. Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зборн., 38; Н. К. Мајски, *op. cit.*, 24; Хр. Сиљанов, *op. cit.*, 142.

⁷⁹⁾ М. Бочвар, *Животот и делото на В. Марков* . . . , 19; Н. К. Мајски, *op. cit.*, 24.

⁸⁰⁾ Н. К. Мајски, *op. cit.*, 24.

Според Н. Томалевски, во групата имало и други младинци меѓу кои и Иван Костов. Кај Томалевски Ванѓу Белич се спомнува под презимето Георгиев. В. Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зборн., 39.

⁸¹⁾ Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зборн., 38; Хр. Сиљанов, *op. cit.*, 142; Н. К. Мајски, *op. cit.*, 24; По сблискванието во Ракитница, в. *Право*, II/бр. 19 (27) . . . , стр. 3; Македонија и Одринско, *Мемоарь* . . . , 64.

⁸²⁾ Н. К. Мајски, *op. cit.*, 24.

⁸³⁾ А. Диев, *op. cit.*, 200; Н. К. Мајски, *op. cit.*, 24.

Според веќе споменатиот напис во в. *Право* (По сблискванието во Ракитница, в. *Право*, II/19 (27), 3) — новодојдените лавовски се бореле и по неколкучасовна пресметка, правејќи пустош во турските редови, — се повлекле понесувајќи двајца ранети. Турците имале 30 мртви.

Ова стaновниште исцело е прифатено во Мемоарот на Внатрешната организација. Единствено не се спомнува бројот на убиените Турци. Сп. Македонија и Одринско, *Мемоарь* . . . , 64—65.

Сметаме дека во никој случај не може да стане збор за повеќечасовна престрелка, а уште помалку за споменатата цифра убиени Турци.

⁸⁴⁾ Н. Томалевски, Ракитничката афера, цит. зборн., 39.

Според написите во в. *Право* (Види: По сблискванието во Ракитница, в. *Право*, II/19 (27), 3; и Пакъ по сблискванието во Ракитница, в. *Право*, II/бр. 20 и 21 (28—29), 3) — имало убиено повеќе од 70 Турци.

Меѓутоа, според в. *Реформи* од Турците паднале само 7—8 души. Види: Де-

биле загубите на четата на В. Марков којашто имала 6 мртви.⁸⁵⁾ Загинале: војводата Веле Марков, Стојан Иванов, Тирчо Карев, Ѓорѓи Кошинчето, Даме Новев⁸⁶⁾ и Павле Костов.⁸⁷⁾

Омаломоштени, останати без муниција и невични на борба⁸⁸⁾ паднале во турски раце четворица четници.⁸⁹⁾ Тоа биле: Методија Стојчев, Петко Иванов, ранетиот в грб Тома Крстев Дојчинов и Мирче Котев.⁹⁰⁾

На 11/24 јуни 1902 год. заробениците биле одведени во мурлакот во с. Прибилци, каде што биле подвргнати на жестока тортура.⁹¹⁾ Уште истиот ден биле спроведени во битолскиот затвор.⁹²⁾

мир-Хисарско, в. Реформи, орган на Врховниа Македони-одрински комитетъ г. IV/22, София, 22 јуниј (ст. ст.) 1902, 2.

⁸⁵⁾ Процентуално тоа изнесува 40%.

⁸⁶⁾ Според споминатите написи во в. Право (Кърваво сблъсквание въ Крушовско, в. Право, II/18 (26) — сп. фусн. 70; и По сблъскванието въ с. Ракитница, в. Право, II/19 (27), 3) двајца четници живи изгореле.

Ова гледиште е застапено и во Мемоарот. Сп. Македония и Одринско, Мемоаръ... , 64; Доколку го прифатиме ова гледиште, тоа би можеле да бидат единствено Даме Новев и Павле Костов.

Меѓутоа, ситуацијата од корен се менува кога ќе се спореди со написот на А. Н. Според него, Т. Карев му се обрвал на својот соборец Д. Новев со следниве зборови: „Стрелај бре Даме, што стоиш така!“ Даме, исплашен, му одговорил: „Не можам бре Тирчо, ми се тресат рацете, ќе се предам!“ Тогаш Карев, по кратка постапка, го убил својот другар! Сп. А. Н., Единъ герой, в. Право, г. II/23 (31), София, 19 јулиј 1902, 4.

Што од сето ова е вистина не можевме да утврдиме.

⁸⁷⁾ Н. К. Майски, ор. cit., 23; Н. Томалевски, Idem, 39.

⁸⁸⁾ М. Бочвар, Животот и делото на В. Марков... , 19. По сблъскванието въ Ракитница, в. Право, II/19 (27), София, 28 јуниј 1902, 3.

⁸⁹⁾ По сблъскванието въ Ракитница, в. Право, II/19 (27), 3; Демир-Хисарско, в. Реформи, IV/22, София, 22 јуниј 1902, 2; Македония и Одринско, Мемоаръ... , 64; Къмъ борбите въ югозападна Македония, По спомени на Ј. Джеровъ, Ѓеорѓи п. Христовъ, А. Андреевъ, Г. Папанчевъ и Ј. Димитровъ, МНИ, София, 1926, 38.

⁹⁰⁾ Според написот, Пак по сблъскванието въ Ракитница, в. Право, II/20—21, (28—29), 3, — Мирче Котев при истрагата изјавил: „Со сите Турци во Крушево сум пријател, но сум противник на режимот — и не само јас, но и сите постари од 16 години!“ Оваа изјава асоцира на познатата Делчева крилатица.

Кај Мајски, наместо М. Котев се спомнува Иван Стојков. Сп. Н. К. Майски ор. cit., 23.

Меѓутоа, според списокот на политичките затвореници во Битолскиот затвор, публикуван во в. Право, во Битола на 11/24. VI. 1902 биле затворени: Методија Стојчев — 23 год.; Ѓорѓи Иванов — 22 г.; Димко Костов, 24 годишен и Тома Крстев, 30 годишен. Сè уште не им било судено. Сп. Точень списък на политическитъ затворници въ Битолския затворъ, в. Право, г. II/29 (37), редакторъ Н. Наумовъ, София, 6. IX. 1902, 2.

Овде веројатно се работи за забуна. Наместо Ѓорѓи треба да стои Петко Иванов. Меѓутоа, овде се јавува нова личност — Димко Костов.

⁹¹⁾ Според Н. К. Мајски, крушевскиот државен бирник „Ѓориот“, му ги искубал мустаките на Т. К. Дојчинов. Дотогаш битолскиот заменик полициски началник, Мустафа ефенди, го подложил на ужасно мачење учителот Методија Стојчев. Сп. Н. К. Мајски, ор. cit., 23.

⁹²⁾ По сблъскванието въ Ракитница, в. Право, II/19 (27), 3.

Според Мајски, воениот суд ги осудил на доживотна робија. Сп. Н. К. Мајски, ор. cit., 23.

Во меѓувреме, Турците во Ракитница ги отсекле главите на загинатите: В. Марков, Т. Карев и Ѓ. Кошинчето и ги понесле со себе за показ.⁹³⁾ Телата на убиените четници, подоцна, биле погребани во црковниот двор.⁹⁴⁾

Последиците од Ракитничката провала биле мошне тешки. Најмногу пострадало с. Ракитница. Биле убиени 6 мина селани⁹⁵⁾ и тоа: Стојан Стојков Сиркоски — на 60 год.; Секула Стојков Сиркоски — на 50 год.; Наум Силјанов Сирковски, 35 год.; Фидан Ангелов, 50 год.; Најдо Светогорчески Трпчев, 45 год.; и Јован Пејков, 50 годишен.⁹⁶⁾ Освен тоа, две деца изгореле.⁹⁷⁾ Ранети биле: Гајтана Ристева Сиркоска — на 33 год. и малечката Трајана Мицева на — една и пол година возраст.⁹⁸⁾

Турците изгореле 14 куќи.⁹⁹⁾ Тоа биле куќите на: Најдо Светогорчев, Јонче Ристев, Грујко Најдов, Петре Силјанов, Никола Кичев, Јован Кичев, Косте Домазетов, Диме Стојков, Веле Блажески, Блаже Петрев, Алексо Пејков и Ристе Стојчев¹⁰⁰⁾, како и куќите на Христо и на Никола Миленков.¹⁰¹⁾ Покрај тоа, изгореле

⁹³⁾ М. Бочвар, Животот и делото на В. Марков. . . , 19;

Н. К. Майски, *op. cit.*, 23.

⁹⁴⁾ Н. Томалевски, Ракитничката афера, *цит. зборн.*, 39.

⁹⁵⁾ По сбљскванието во Ракитница, в. Право, II/19 (27), 3; Н. Томалевски, Ракитничката провала, *цит. зборн.*, 39.

Според напис во в. Право (Пакъ по сбљскванието во Ракитница, в. Право, II/20—21 (28—9), 3), — убиени биле 10 селани. Овај податок е застапен и во Мемоарот. Сп. Македонија и Одринско, Мемоаръ. . . , 65.

⁹⁶⁾ Послѣдствијата отъ аферата во с. Ракитница, в. Право, II/24 (32), Софија, 27 јулиј 1902, 4.

⁹⁷⁾ Пакъ по сбљскванието во Ракитница, в. Право, II/20—21 (28—29), 3; Македонија и Одринско Мемоаръ. . . , 65.

⁹⁸⁾ Послѣдствијата отъ аферата во Ракитница, в. Право, II/24 (32), 4;

За двајца ранети се говори и кај Н. Томалевски (Н. Томалевски, *Idem*, 39).

Меѓутоа, во написот, Пакъ по сбљскванието во Ракитница, в. Право, II/20—1 (28—29), 3 — се говори за три ранети. Оттаму доаѓа истиот податок и во Мемоарот. Сп. Македонија и Одринско, Мемоаръ. . . , 65.

Во написот — По сбљскванието во Ракитница, в. Право, II/19 (27), 3 — се говори за 8 ранети, бројка, секако, преувеличена.

⁹⁹⁾ По сбљскванието во Ракитница, в. Право, II/19 (27), 3; Македонија и Одринско Мемоаръ. . . , 65; Н. Томалевски, *Idem*, 39.

Според написот, Послѣдствијата отъ аферата во с. Ракитница, в. Право, II/24 (32), 4 — изгорени биле 12 куќи.

¹⁰⁰⁾ Послѣдствијата отъ аферата во с. Ракитница, в. Право, II/24 (32), Софија, 27 јулиј 1902, 4.

¹⁰¹⁾ Според Н. Томалевски, Турците успеале да ја запалат едната од последниве две куќи. Меѓутоа, Томалевски не спомнува која. Сп. Н. Томалевски Ракитничката афера, *цит. зборн.*, 38.

уште — еден амбар и 6 плевни.¹⁰²⁾ Освен тоа, Турците ограбиле 18 куќи¹⁰³⁾ и затвориле 30 селани.¹⁰⁴⁾

Ракитничката трагедија прилично ги заплашила жителите од соседните села. За стравот што завладеал меѓу населението најдобро сведочи фактот што жителите на соседното село Растојца го напуштиле своето село.¹⁰⁵⁾

Турските репресалии не се ограничиле само на Ракитница. Наскоро, тие се прошириле на селата Горно и Долни Дивјаци, Пуста Река, Сланско, Рилево, Острилци, Зашле и др.¹⁰⁶⁾ Грабежите и насилствата на турските потери достигнале големи размери. Тоа ги приморало многумина од селаните да бегаат в планина.¹⁰⁷⁾

Враќајќи се од Ракитница, споменатата група крушевски младинци предводена од Шапрдана — го оставила своето оружје во скривницата направена во осамената куќа на Томо Илковски во месноста Рамниште. Турската власт за тоа била известена од шпионката Куфа.¹⁰⁸⁾ Набргу, оружјето било пронајдено и запленето.¹⁰⁹⁾ Во врска со тоа, на 14/27 јуни 1902 година бил затворен учителот Андреја Христов од Велес¹¹⁰⁾, како и училишниот послужител Димитар Неделков.¹¹¹⁾ Побараните од власта младинци — Васо Т. Клисар и Јане П. Стомнарко преминале во илегалство.¹¹²⁾

Речиси истовремено било извршено ново предавство. Во Битола бил фатен и уапсен доставувачот на оружје Кола Михајлов, којшто ја открил скривницата на оружје лоцирана во куќата на Фанија Таки Лапу.¹¹³⁾

¹⁰²⁾ Послѣдствијата отъ аферата въ с. Ракитница... 4.

¹⁰³⁾ Македонија и Одринско, Мемоаръ на Вжтрѣшната организација, 1904, 65. Според написот — По сбљскванието въ с. Ракитница, в. Право, II/19 (27), 3, Турците ограбиле 16—17 куќи. Кај Томалевски се спомнуваат ограбени 16 куќи. Сп. Н. Томалевски, Idem, 39; Дотогаш, според Силџанова, биле ограбени 14 куќи. Види: Хр. Силяновъ, op. cit., 142.

¹⁰⁴⁾ Македонија и Одринско, Мемоаръ... 65; Н. Томалевски, Idem, 39; Хр. Силяновъ, op. cit., 142.

¹⁰⁵⁾ Кърваво сбљсквание въ Ракитница, в. Право, II/18 (26), София, 21 юний 1902, 4.

¹⁰⁶⁾ По сбљскванието въ с. Ракитница, в. Право, II/19 (27), София, 28 юний 1902, 4.

¹⁰⁷⁾ Според спомнатиот напис во в. Право (По сбљскванието... 4) селаните се организирале во одделни чети.

Според в. Реформи, многу селани се присоединиле кон четите. Сп. Битолско, в. Реформи, IV/23, София, 28 юний 1902, 2.

¹⁰⁸⁾ Н. К. Майски, op. cit., 25; Н. Томалевски, Idem, 40.

¹⁰⁹⁾ Н. К. Майски, op. cit., 25.

¹¹⁰⁾ Паќъ по сбљскванието въ Ракитница, в. Право, II/20—21 (28—9), 2.

¹¹¹⁾ Н. Томалевски, Idem, 40; Н. К. Майски, op. cit., 25.

¹¹²⁾ Н. К. Майски, op. cit., 25.

¹¹³⁾ Н. К. Майски, op. cit., 25. Според Мајски, скривницата била празна.

Според Мајски — и Фанија била затворена. Ние спомнавме дека Фанија била уапсена порано (сп. фусн. 7). Прашање е дали била пуштена, па во врска со случајот на Кола Михајлов повторно затворена!

Во списокот на политичките затвореници публикуван во в. Право (Точен список на политическите затворници въ Битолскиятъ затворъ в. Право, II/бр. 31 (39), София,

Во врска со овие настани во Крушево биле затворени 15 души.¹¹⁴⁾ Други 25 граѓани избегале в планина.¹¹⁵⁾

Во меѓувреме, жестоко бил мачен учителот Андреја Христов за кого власта сметала дека е началник на Комитетот.¹¹⁶⁾ Христов бил осигурен во едно англиско осигурително друштво, коешто имало своја агенција во Битола. Неговата жена телеграфски побарала друштвото да интервенира и да го заштити нејзиниот маж. Поради тоа, во Крушево бил испратен специјален лекар, којшто по извршењето преглед констатирал тешка контузија кај Христова како последица на 10 дневното мачење. Веднаш потоа, Христов бил префрлен во грчката болница во Битола.¹¹⁷⁾

Споменатите настани, тесно поврзани со Ракитничката провала, ја затресле, но не ја раскинале крушевската организациона мрежа.

Ракитничката провала го привлечла вниманието на странските дипломати во Битола. Три дена по борбата, на 13/26 јуни 1902 година (четврток) во Ракитница пристигнале рускиот, францускиот, италијанскиот и австро-унгарскиот конзул за да спроведат анкета сред населението во врска со крвавиот настан.¹¹⁸⁾ Меѓутоа, резултатите од нивното извидување не ни се познати.

Најтешката последица од Ракитничката провала секако е олицетворена во загубата на видниот организатор и социјалист-војводата Веле Марков. Оваа загуба станува повидлива гледано од аспектот на неговата улога во малубројната социјалистичка група вклучена во редовите на ТМОРО.¹¹⁹⁾

Поради своите морални, организаторски и идејни квалитети — Веле Марков бил мошне омилен меѓу масите.¹²⁰⁾

22. IX. 1902 г.) — под бр. 417 се спомнува личноста Фанија Наки. По се изгледа се работи за Фанија Таки Лапу. Меѓутоа, во списокот нема податоци кога е затворена, ни дали била осудена.

¹¹⁴⁾ Македонија и Одринско, Мемоарь... , 65.

Според написот — По Крушовската афера, в. Право, II/19 (27), София, 28, јуни 1902, 4, — биле затворени повеќе од 15 Крушевчани, додека двојно повеќе избегале. Според Мајски биле затворени 30 крушевчани. Сп. Н. К. Майски, *op. cit.*, 25.

¹¹⁵⁾ Македонија и Одринско, Мемоарь... , 65.

¹¹⁶⁾ По Крушовската афера, в. Право, II/19 (27), София, 1902, 4.

¹¹⁷⁾ Пакъ по сблъскванието въ Ракитница, в. Право, II/10—21 (28—29), София, 7 јули 1902, 3.

¹¹⁸⁾ Пакъ по сблъскванието въ Ракитница, в. Право, II/20—21 (28—29), София, 7 јули 1902, 3.

¹¹⁹⁾ В. Марков бил иницијатор и домаќин на Социјалистичката конференција, одржана во Крушево на 3/16 јуни 1900 год.

Сп. Н. К. Майски, Войвода Велко Марковъ, Ил. Илинденъ, 5/6 (46), София, 1933, 2.

Спомени на Н. П. Русински, ракопис, Архив на ИНИ, сл. 319/II, 208—210.

Д-р Орде Ивановски, Балканските социјалисти и македонското прашање од 90-те години на XIX в. до создавањето на Третата интернационала, Култура, Скопје, 1970, 153—154.

¹²⁰⁾ За омиленоста на В. Марков сред масите мошне сликовито говори пери-

Неговата смрт болно одекнала во душата на народот, којшто го воспееал мошне импресивно, својот тежок непробол.¹²¹)

Сепак, трагичната смрт на Веле Марков придонесла неговата маркантна фигура подлабоко да се впије во мислите на неговите следбеници и сомисленици, коишто, година дена покасно, ќе вградат дел од неговите идеали во гранитните столбови на Крушевската Република.

одот на неговото боледување од стомачен тифус во зимата на 1901/2 г. кога со вонредна љубов бил негуван и пазен од непријателското око.

Сп. М. Бочвар, Животот и делото на В. Марков, Архив на ИНИ, Скопје, сл. IV/141а, 16;

Н. Кировъ Майски, Войвода В. Марковъ, Ил. Илинденъ, 5/6 (46), София, май 1933, 3.

¹²¹) Верзија на народната песна за Веле Марков публикувал Ангел Динев. (А. Динев, *op. cit.*, 201). Меѓутоа, кај Динев, песната не е целосна.

По се изгледа, на верзијата на Динев се базирале д-р Д. Хр. Константинов и З. Божиновски. Сп. Д-р Душко Хр. Константинов—Здравко Божиновски, Тука е Македонија, Народни комитски песни, Скопје, 1969, 181—182.

Нешто покомплетна е верзијата предадена во кн. Национално-револуционерните борби на македонскиот народ (1876—1912 г.), Наша книга, Скопје, 1968, 104—105.

Меѓутоа, на мислење сме дека е најдобра првата верзија на песната за Веле Марков публикувана од Н. К. Мајски (Н. К. Мајски, Войвода В. Марков, Ил. Илинденъ, 5/6 (46), София, май, 1933, 3). Иако песната е предадена со бугарска транскрипција, во неа, со ретки исклучоци, е присутен македонскиот јазик — крушевскиот дијалект. Единствено во оваа верзија се споменуваат „лавчина Македончина”. Поради вонредната важност, ја предаваме во целост песната за В. Марков, во редакција на Н. Киров Мајски:

Дувнаа силни ветрови,
загрме небо, засветка,
зафучи тешка планина,
заофка гора зелена,
почна да плаче, да тажи:
„Де гиди Велко војвода
де гиди славен јунаку
Што ми собра и набра
дружина верна, зговорна,
дванаесет одбор момчиња —
комити, страшни ајдути,
готови сите да умрат
за правда и за слобода. . .
Де гиди Велко војвода,
трагата ти ја најдоа
симата ти ја узваа
потера луги Черкези
и војска со илјадници.
Започна бигка крвава
во селото Ракитница
кај што јуначки паднаа
тројца бестрашни четници
и Тирчу славен бајрактар,
и ти самиот загина
машки, војводо, јуначки. . .
Четата ти се растури
кој заклан, кој роб заробен,
кој одвај жив е откинал. . .

II.

Горко за мене сирота
кој ќе ме, брате, префрла,
кој ќе ми варди рајата!
Стани ми, брате, бесценен,
стани ми страшен јунаку,
збери си одбор јунаци,
одново развѐј знамето
гората да се зарадва
рајата да си оддише,
оти се турско не трпи,
оти се ропство не трга!”
Од плач се богу дожали
и на земјата дотежна —
земја се стресе, зататни,
и Велко од гроб извика:
„Горо ле, горо, зелена,
не плачи, сестро, не жали —
довечер чекај на гости
друг војвода комита,
многу појунак од мене,
со неговиот бајрактар,
многу пославен од мојот,
со лавчиња Македончина,
многу послани од моите
— и ќе им чуеш песната —
Слобода ил’ смрт јуначка!”